

Znanstveno o jeziku izvan jezikoslovlja (William G. Lycan. 2011. Filozofija jezika - Suvremen uvod. Prev. Dušan Dožudić. Zagreb: Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu. 275 str.)

Košutar, Petra

Source / Izvornik: **Kroatologija : časopis za hrvatsku kulturu, 2013, 3, 153 - 186**

Journal article, Published version

Rad u časopisu, Objavljena verzija rada (izdavačev PDF)

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:111:121177>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-12-02**

Repository / Repozitorij:

[Repository of University of Zagreb, Centre for Croatian Studies](#)

ZNANSTVENO O JEZIKU IZVAN JEZIKOSLOVLJA

(William G. Lycan. 2011. *Filozofija jezika – Suvremen uvod*. Prev. Dušan Dožudić. Zagreb: Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu. 275 str.)

Iako se uz filozofiju obično vežu teme koje bismo danas nazvali etičkima, metafizičkima ili epistemološkima, jezik je od samih početaka razvoja filozofije imao važno mjesto u filozofskim raspravama, i to već prije više od dvije tisuće godine, dakle od antike. Najznačajnije priloge raspravama koje su se vodile oko pitanja porijekla jezika ili odnosa glasovne strukture i značenja dali su grčki filozofi, od kojih se posebno ističu Platon i Aristotel. Filozofija je jezika posebno mjesto u filozofiji stekla u 18. stoljeću raspravama pretežno njemačkih filozofa poput Johanna Georga Hamanna te poslije Johanna Gottfrieda von Herdera ili pak Georga Wilhelma Friedricha Hegela, koji je naglašavao nacionalni karakter jezika. U 20. stoljeću mogli bismo reći da su važnije doprinose u filozofiji jezika dali filozofi takozvane analitičke struje, a glavne se teme rasprave i dalje tiču, najjednostavnije rečeno, odnosa riječi i samih stvari. Filozofija jezika danas je samostalna grana filozofije za čijim raspravama često posežu i znanstvenici iz drugih područja, posebno jezikoslovlja. O tome pak koliko se ta relativno mlada grana filozofije danas razvila govore i brojni kolegiji unutar sveučilišne nastave filozofije, s čime je povezan i problem udžbenika.

Knjiga pod naslovom *Filozofija jezika* jedan je od mnogih u nizu prijevoda sveučilišnih udžbenika s engleskoga jezika koji su priredili Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu. Među prijevodima još su i djela iz etike, metafizike, političke filozofije i drugih temeljnih filozofskih disciplina. Tim izdanjima Hrvatski studiji smanjuju nemali nedostatak sveučilišnih udžbenika u Hrvatskoj i omogućuju svojim studentima dostupnost osnovnih djela iz suvremene filozofije na hrvatskom jeziku. Izvornik je dosad na engleskom jeziku objavljen u dva izdanja, 2000. i 2008. godine, a prijevod prati drugo izdanje. William G. Lycan, autor knjige, američki je filozof i profesor filozofije na sveučilištu u Sjevernoj Karolini. Pripada takozvanoj analitičkoj struji, a glavni su mu predmeti interesa filozofija uma, filozofija jezika, epistemologija i metafizika. Autor je nekoliko knjiga, a ovo je prva njegova knjiga koja je prevedena na hrvatski jezik.

Knjiga je vrlo opširna, a gradivo je podijeljeno na četrnaest poglavlja koja se izvrsno uklapaju u sveučilišni semestar. Tih je četrnaest poglavlja podijeljeno u pet cjelina koje čine uvod i četiri tematska dijela s naslovima: *Referencija i referiranje, Teorije značenja, Pragmatika i govorni*

činovi i Mračna strana – ironično naslovljen dio o metafori. Autor je knjigu zamislio kao uvod u glavne probleme filozofije jezika. Poglavlja imaju zanimljivu i s metodičkoga gledišta vrlo zahvalnu strukturu koja olakšava posao i profesorima i studentima. Svako se poglavlje bavi određenim aspektom ili teorijom iz filozofije jezika. Poglavlja započinju kratkim pregledom cijeloga poglavlja, izlaganjem teorije i njezinih argumenata, a potom se iznose glavni prigovori na nju. Svako poglavlje završava sažetkom teorije, pitanjima te popisom dodatne literature s komentarima.

U prvom poglavlju govori se o značenjima i referencijskoj teoriji značenja. Postavlja se pitanje kako razumijemo određene riječi, rečenice i druge jezične jedinice. Razumijemo ih jer imaju neko značenje, što se obično zdravorazumski objašnjava time da riječi imaju značenje jer predstavljaju stvari u svijetu. Teorija koja zastupa to mišljenje, dakle, da su riječi oznake za stvari u svijetu jest referencijska teorija značenja: riječ predstavlja stvar tako što referira na nju. Međutim, iako je to vrlo privlačno objašnjenje, teorija nailazi na ozbiljne prigovore jer mi razumijemo i one riječi i rečenice koje su izmišljene i koje ne predstavljaju zapravo stvari u svijetu ili događaje, jer oni ili ne postoje ili se nisu dogodili. Teoriji se u knjizi upućuju tri prigovora, na primjer da “ne imenuje ili denotira svaka riječ neki stvarni predmet” (str. 18), poput imena Pegaz, jer

krilati konj ne postoji u stvarnosti, no to ime svejedno nešto znači.

Prvo je poglavlje autor označio kao uvodno, a drugo označava početak prve cjeline (*Referencija i referiranje*) i bavi se određenim opisima. Određeni opisi, zamjenice i vlastita imena čine singularne termine. To je termin iz filozofije jezika, a označuje izraze koji referiraju na konkretne pojedinačne ljude, mjesta ili druge predmete. Određeni su opisi na primjer: “engleska kraljica”, “mačka na prostirki” ili “pretposljednji sastanak odjela” (str. 26). Pokazalo se da referencijska teorija značenja ne vrijedi za sve riječi, ali da bi možda vrijedila za određene opise. Međutim, Gottlob Frege i Bertrand Russell kritikom su određenih opisa kroz četiri logičke zagonetke pokazali da referencijska teorija značenja ne vrijedi ni u slučaju određenih opisa, te je svatko od njih dao alternativno objašnjenje, Frege pomoću razlikovanja smisla i referenta, a Russell pomoću teorije opisa. Russellu i njegovoj teoriji opisa prigovorio je Peter Strawson. Dvojica su filozofa svoja mišljenja izrazila u dva danas već klasična članka, Russell u članku “On Denoting” te Strawson u članku “On Referring”.

Treće se poglavlje nastavlja na temu drugoga i promatra vlastita imena kao usko vezana uz određene opise. Pokazalo se da i vlastita imena, kao i određeni opisi, ne funkcioniraju prema referencijskoj teoriji i da se i na njih mogu primijeniti četiri prigovora kao

i na određene opise. Frege je ponudio rješenje za taj problem objašnjavajući da i vlastita imena uz referenta imaju i smisao, dok je Russell smatrao da imena nisu ništa drugo doli prikriveni određeni opisi, čime je uspio riješiti problem s četiri zagonetke, ali i pribaviti nove prigovore vlastitoj teoriji opisa. Najpoznatije su prigovore Russellu iznijeli John Searle, koji je ponudio svoje rješenje u obliku teorije grozdova, te Saul Kripke koji je pak prigovorio obojici.

Poglavljja i dalje slijede sadržajno jedno za drugim, te se u četvrtom nastavlja rasprava o vlastitim imenima, u sklopu izravne referencije i uzročno-povijesne teorije referiranja. Saul je Kripke u raspravu o referenciji uveo moguće svjetove te Russellu prigovorio da imena ne mogu biti prikriveni određeni opisi jer se određeni opisi, za razliku od imena, mogu mijenjati od svijeta do svijeta. Primjer u knjizi za to jest određeni opis “najbrža žena na svijetu 1998. godine” koji u stvarnom svijetu referira na Marion Jones, ali koji u drugim svjetovima ne mora referirati na nju. S druge strane, vlastito ime poput Marion Jones uvijek referira na isti predmet u svakom svijetu u kojem taj predmet postoji. To je razlikovanje bilo povod za povratak vrsti referencijske teorije značenja poznatoj kao teorija izravne referencije. Po toj teoriji vlastita imena jedino uvode svoga nositelja u govor. No prihvaćanjem te teorije ponovno se nalazimo pred četirima problemima referen-

cijske teorije. Kako bi objasnio kako imena referiraju, Kripke je ponudio uzročno-povijesnu teoriju po kojoj imena referiraju posredstvom određenih opisa. Uzročno-povijesnom teorijom upotreba nekoga vlastitoga imena referira na nekoga “na temelju uzročnoga lanca koji utemeljuje taj događaj izričaja u ceremoniji u kojoj je” (str. 67) nekome prvi put dano određeno ime. To je bilo osnovno tumačenje te teorije, a zatim se ona doradila i proširila i na termine za prirodne vrste i supstancije poput termina “voda”, “zlatno” i slično.

Četvrtim je poglavljem završila prva cjelina koja se najviše bavila vlastitim imenima, odnosno referencijom i referiranjem. Nova je tematska cjelina koja obuhvaća šest poglavljja (od petoga do desetoga) posvećena teorijama značenja. U šestom poglavljju obrađene su tradicionalne teorije značenja, odnosno ideacijska i propozicijska teorija značenja. Prva, ideacijska, smatra značenja mentalnim entitetima, odnosno da su značenja konkretne ideje u ljudskim umovima. S druge strane, propozicijska teorija značenja smatra apstraktnim stvarima po sebi, odnosno propozicijama. Sedmo je poglavljje cijelo posvećeno teorijama “upotrebe”. Teorije “upotrebe” zapravo idu protiv propozicijske teorije jer značenja ne tumače kao apstraktne predmete poput propozicija. Prema teorijama “upotrebe” značenje je “nekog jezičnog izraza određeno svojstvenom funkcijom tog izraza u ljudskom društvenom pona-

šanju” (str. 110). U toj je teoriji veliku ulogu imao Ludwig Wittgenstein koji je smatrao da je “značenje stvar uloge koju izraz igra u društvenom ponašanju ljudi. Znati značenje izraza znači samo znati kako primjereno postaviti izraz u razgovornim okvirima” (str. 101). Na njegove su se ideje nadovezali i drugi filozofi poput Sellarsa koji je ključnim trenutkom Wittgensteinove ideje smatrao čin zaključivanja. Dva su glavna prigovora tim teorijama. Prvi je kako razlikovati jezičnu igru od običnih društvenih konvencija kojima upravljaju pravila, a koje ne proizvode značenje, na primjer u šahu, a drugi “kako neka rečenica može značiti *da* tako-i-tako” (str. 110). Neki su suvremeni filozofi, poput Brandoma, prevladali navedene prepreke.

Psihologijske su teorije uvedene u sedmom poglavlju. Riječ je o teorijama značenja čiji je najpoznatiji predstavnik Paul Grice. Grice se bavio govorničkim značenjem te odnosom govorničkoga i rečeničnoga značenja rečenice. Govorničko se i rečenično značenje ne poklapaju uvijek. Govorničko značenje predstavlja ono što govornik u nekoj konkretnoj situaciji nastoji prenijeti slušatelju izrečenom rečenicom. Kako se u tome ogledaju govornikove namjere, vjerovanja i druga psihološka stanja, ta se teorija značenja naziva i psihologijskom.

Osmo je poglavlje posvećeno verifikacionizmu. Nastao je u sklopu logičkoga pozitivizma u tridesetim i četrdesetim godinama dvadesetoga

stoljeća. Kad se govori o značenju rečenice u okviru verifikacionizma, govori se o tome da je neka rečenica smisljena ako se može verificirati. Rečenice koje se ne mogu verificirati besmislene su. To znači da je značenje rečenice njezin verifikacijski uvjet, odnosno “skup nečijih mogućih iskustava koja bi trebala pokazati da je ta rečenica istinita” (str. 127). Velik je protivnik te teorije bio Willard Van Orman Quine koji je iznio niz prigovora, od kojih su najvažniji prigovor usmjeren protiv razlikovanja analitičkih i sintetičkih rečenica, i drugi protiv postojanja značenja.

Deveto i deseto poglavlje posvećena su istinitosno uvjetnim teorijama značenja. U prvom je predstavljena istinitosno uvjetna teorija prema filozofu Donaldu Davidsonu. Davidson je verifikacijski uvjet rečenice zamijenio pojmom istinitosnoga uvjeta rečenice, odnosno uvjeta pod kojim je rečenica istinita. U drugom se istinitosno uvjetna teorija značenja promatra kroz moguće svjetove Saula Kripkea i intenzionalnu semantiku. Prema tomu bi slijedilo “da je istinitosni uvjet rečenice skup mogućih svjetova u kojima je rečenica istinita” (str. 159).

Istinitosno uvjetnim teorijama završava druga cjelina posvećena teorijama značenja, a započinje treća koja se bavi pragmatikom i govornim činovima koji se obrađuju u sljedeća tri poglavlja. Jedanaesto govori o odnosu semantike i pragmatike, dvanaesto o govornim činovima i ilokucijskoj

snazi, a trinaesto o implikacijskim relacijama. Semantička je pragmatika “disciplina koja nam kaže kako je pozicijski sadržaj određen kontekstualnim odlikama” (str. 173). Govorni su činovi “performativni izričaji”, odnosno izjavne rečenice kojima se izvodi konvencionalni govorni čin. Riječ je o izričajima kojima se nešto čini nasuprot izričajima kojima se nešto tvrdi. Pokazalo se da govorni činovi ne moraju biti samo performativni, već to mogu biti i obične izjavne rečenice, odnosno pokazalo se da svaki izričaj ima određenu ilokucijsku snagu. Prema tomu, svaki bi performativni izričaj mogao biti lokucijski, ilokucijski i perlokucijski. Zadnje je poglavlje te cjeline posvećeno implikacijskim relacijama. U njem se govori o rečenicama koje se upotrebljavaju kako bi se prenijelo neko drugo značenje od onoga koje ta rečenica doslovno ima. U poglavlju se autor pozabavio s nekoliko vrsta implikacija, poput razgovorne i konvencionalne implikature te presupozicije. U toj tematskoj cjelini Lycan je iznio stajališta najznatnijih imena iz domene pragmatike i govornih činova poput Charlesa Morrisa, Johna Austina, Johna Searlea, Johnatana Cohena, Paula Gricea i drugih.

Četvrti dio, koji je ujedno i zadnja tematska cjelina, obuhvaća samo jedno poglavlje i nosi neobičan naslov “Mračna strana”. U tom se poglavlju obrađuje metafora. Riječ je o vrlo raširenu fenomenu koji, prema Lycanu, filozofi često neopravdano zanemaruju jer se najviše bave

doslovnim značenjem. No činjenica je da postoji metaforičko značenje i da ga ljudi razumiju vrlo brzo i bez teškoća. U poglavlju se iznosi nekoliko teorija o metafori, poput teorije o običnoj poredbi ili, na primjer, teorije slikovite poredbe.

Na kraju knjige dolaze bilješke, mali rječnik pojmova, opsežna bibliografija i zajedničko kazalo imena i pojmova. Knjiga je, dakle, kao udžbenik i uopće kao znanstvena literatura izvrsno strukturirana i ima sav potrebni znanstveni aparat. Jedinu bismo zamjerku iznijeli tomu što se bilješke iz svih poglavlja, prema američkom stilu, donose tek na kraju knjige. To donekle otežava jednostavno čitanje, te je čitatelj primoran stalno otvarati kraj knjige. Ako je hrvatski izdavač u tom dijelu mogao odstupiti od izvornika, to je svakako trebao učiniti. Što se svega ostaloga tiče, možemo samo pohvaliti autorovu sustavnost, izdavačev izbor i dobro obavljen prilično zahtjevan prevoditeljev posao.

Petra Košutar